

PACH ZSIGMOND PÁL

1919-2001

Pach Zsigmond Pál a háború utáni fél évszázad hazai és nemzetközi történetírásának kiemelkedő, nemzetközileg is nagyrabecsült egyénisége. Munkássága szétfeszítette a korábban hagyományos diszciplináris falakat, melyek nemzeti és egyetemes történelmet elválasztották, s önmagukban, elkülönítve vizsgálták gazdaság és politika folyamatait. Kutatói érdeklődése és elméleti igénye már fiatal kutatóként is az *egész* megértésére ösztönölte. Első nagyobb monográfiájában ez még leginkább abban jutott kifejezésre, hogy az általános történelmi folyamatok hazai érvényességét kutatta. Az összehasonlító történelmi kutatás számára kezdettől természetes közeg volt. A történelem nagy és századokat felölelő folyamatait izgatták: ezeknek erővonalai között igyekezett azután elhelyezni a magyar és a szélesebb közép- és kelet-európai régió sajátos történelmét. Az angol–magyar, az orosz–magyar történelmi összehasonlítás módszerével határozta meg a magyar agrárfejlődés útját, a jobbágyviszonyok alakulását, az úgynevezett *második jobbágy* jelenségét. Talán legnagyobb horderejű munkájában az országokat és régiókat összekapcsoló kereskedelmet, a régi és új típusú, modern nemzetközi kereskedelem korszakos történelmi váltását mutatta be a 16. és 17. század fordulója után. Két,

1968-ban és 1970-ben megjelent tanulmányában elemezte a nemzetközi kereskedelem útvonalainak és a világkereskedelem szerkezetének, áruösszetételének átalakulását a 15–17. század során, valamint ennek hatását Közép- és Kelet-Európára, beleértve a térség szerepét a nemzetközi kereskedelemben. E munkáival négy, illetve hat évvel előzte meg Immanuel Wallerstein világszenzációt keltő, a modern világrendszer 16. századi születését, s a híres centrum-periféria kapcsolat kialakulását tárgyaló munkáját, s tárta fel a fejlődő-iparosodó Nyugat-Európa és a feudális-agrár elmaradottságba merevedő Közép- és Kelet-Európa gazdasági összekapcsolódását. A gazdaságtörténész összefüggést kereső szenvedélye vezette ezen a nyomvonalon s tette a polgári nemzetfejlődés, nemzettudat és államszervezet sajátosságainak avatott szakértőjévé. Az 1994-ben, 75. születésnapjára Angliában kiadott kötet, utolsó megjelent könyve (*Hungary and the European Economy in Early Modern Times*), melyben az 1965 és 1990 közötti huszonöt évben angolul, franciául és németül megjelent nagy horderejű tanulmányait kötötte csokorba, ismét nagy feltűnést keltett nemzetközi történész körökben.

Pach Zsigmond Pál mindent tudott, amit történész tudhat. Nagy összefüggéseket vizsgáló munkái mellett kiemelkedő elemzést adott Székfű Gyula történetírói munkásságáról, élete utolsó évtizedében pedig a kora újkori századok Magyarországá eddig feltáratlan paraszti iparának, a szűr, vagy szürke posztó készítésének és kereskedelmének miniciózus regionális történetét tárta fel. A kilencvenes évtizedben sorra jelentek meg tanulmányai e témából. A tíz fejezetre tervezett kötetének azonban csak hét fejezete készült el. Már halálos betegen, néhány órára felkelve ágyából, véglegesítette a hetedik fejezetet és kezdte el a már befejezetlenül maradt nyolcadikat.

Pach Zsigmond Pál kivételes adottságú történész volt. Hatalmas műveltsége, széles körű nyelvtudása, nagyszerű írói készsége rendkívüli filológiai igényességgel, pontossággal és analitikus képességgel, és átfogó elméleti-logikai rendszerező készséggel társult. Ezért játszhatott úttörő szerepet az európai összehasonlító történetírásban.

Több mint nyolc évtizedes különleges életpályája azonban a tudomány művelése mellett és azzal a legszorosabb kapcsolatban tanári, iskolateremtő és tudományszervező tevékenysége nélkül aligha lenne értékelhető. Már induló középiskolai tanárként magával ragadta a diákokat – ennek hatására választotta a történész pályát Ránki György és magam is. Ha valaki olyan tanárral találkozik a középiskolában, mint amilyen ő volt, már szerencsésnek mondhatja magát: életre szóló útravalót kapott.

Huszonkilenc évesen, majd ezután két évtizeden át, a Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékének vezető tanára. Mintegy húsz ezer akkor felnővekvő, ma vezető közgazdász hallgatta magával ragadó előadásait. A kicsiny tanszék nemcsak valóságos műhelyé vált, ahol tanítványaiból a magyar gazdaságtörténet új vezető kutatói növekedtek fel, hanem nemzetközi rangú iskolává is. Itt, irányítása mellett indulhattam magam is szakmai pályámra.

Kiemelkedő tudományos tevékenysége és iskolateremtő szerepe legnagyobb nemzetközi elismeréseként a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaság 1978. évi edinburghi kongresszusán, az éppen kiéleződött hidegháború közegében és ellenére, elnökévé választotta a Társaság. Második munkahelye, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, melynek egyik alapító-

ja, s kezdetektől igazgatóhelyettese, majd 1967-től két évtizeden át igazgatója volt, a hazai történetírás valóságos fellegvára lett. Innen indult el a magyar történetírás – nemzetközileg méltányolt – reneszánsza az 1960-70-es évtizedben. Ebben jelentős segítőtőre talált tanítványában és barátjában, Ránki Györgyben, aki igazgatóhelyettesként dolgozott mellette, majd örökébe lépett. Hatalmas, igényes kollektív vállalkozások fűződtek itt nevéhez. Főszerkesztésével született meg az úgynevezett *tíz kötetes* magyar történelem, melyet a következő generációk életében nem lehet megkerülni.

Szakmai igényessége, áttekinthetősége és fáradhatatlan tudományszervezői munkássága mellett az Intézetet emberségével is építette. Nehéz történelmi időkben szűkkeblűen kitaszított kiváló tudósokat segített vissza a szakmába, s biztosított számukra zavartalan kutatási lehetőséget, s személyében védőpajzsot mindazoknak, akikben emberi-szakmai értékeket tisztelt.

Pach Zsigmond Pál tudomány- és oktatásszervezői munkássága keretében a magyar közgazdászok képzés meghatározó egyénisége, hat évig a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, később a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke. Munkásságát Kossuth- és Állami Díj ismerte el.

Különleges szerencsémnek tartom, hogy életutam összekapcsolódott az övével, hogy tanítványa, majd munkatársa lehettem. Különleges élménye életemnek, hogy végigkísérhettem életútját, hogy tisztelhettem megvesztegethetetlen jellemét, és élvezhettem meleg, önfeláldozó barátságát.

Berend T. Iván

*Az MTA r. tagja, egy. tanár
(University of California, Los Angeles)*